वृत्तवर्तिष्यमाणानां कथांशानां निदर्शकः ।
संक्षिप्तार्थस्तु विष्कम्भ आदावङ्कस्य दर्शितः ॥ ५५ ॥
[1]मध्येन मध्यमाभ्यां वा पात्राभ्यां संप्रयोजितः ।
शुद्धः स्यात्स तु संकीर्णो नीच[2]मध्यमकल्पितः ॥ ५६ ॥

तत्र शुद्धो यथा—मालतीमाधवे श्मशाने कपालकुण्डला । संकीर्णो यथा—रामाभिनन्दे क्षपणककापालिकौ ।

अथ प्रवेशकः—

प्रवेशकोऽनुदात्तोक्त्या नीचपात्रप्रयोजितः ।
अङ्कद्वयान्तर्विज्ञेयः शेषं विष्कम्भके यथा ॥ ५७ ॥

अङ्कद्वयस्यान्तरिति प्रथमाङ्केऽस्य प्रतिषेधः[1] । यथा—वेण्यामश्वत्थामाङ्के राक्षसमिथुनम् ।

अथ चूलिका—

अन्तर्जवनिकासंस्थैः सूचनार्थस्य चूलिका[3] ।

यथा वीरचरिते चतुर्थाङ्कस्यादौ—'(नेपथ्ये[2]) । भो भो वैमानिकाः,

---

मित्यर्थः ॥ **वृत्ता**नामतीतानां **वर्ति**ष्यमाणानामागामिनाम् । कथांशानामवान्तरार्थानां **निदर्श**को ज्ञापकः रूपकांशविशेषः । **मध्येन** मध्यमेन । कपालकुण्डलादिविलक्षणपात्रदर्शनेनैवैतत्प्रयुक्तविष्कम्भकवैलक्षण्यदर्शनं भवतीति भावः । **अनुदात्तोक्त्या** नीचोक्त्या नीचेनैव नीचाभ्यां वा पात्राभ्यां प्रयोजितः । एवं कारणसंकीर्णविष्कम्भकव्युदासः । शेषं 'वृत्तवर्तिष्यमाण–' इत्यादिविशेषणं विष्कम्भकवदत्र ज्ञेयम् । प्रथमाङ्के, कर्तव्ये प्रथमाङ्कादावित्यर्थः । अस्य प्रवेशकस्य । अत्रापि पात्र[3]वैलक्षण्यदर्शनेन विष्कम्भकादस्य वैलक्षण्यं दर्शितम् ॥ **जवनिका** नटानां

---

1. मध्येनेति । नात्युच्चनीचं पात्रं मध्यमित्युच्यते ॥

2. नीचेति । अयमत्र निष्कर्षः—शुद्धसंकीर्णभेदेन द्विविधो विष्कम्भकः । तत्रैकद्विमध्यमपात्रप्रयुक्तः संस्कृतात्मकः शुद्धः, मध्यमनीचपात्रप्रयुक्तः संस्कृतप्राकृतात्मकः संकीर्ण इति ॥

3. चूलिकेति । अत्र विशेषः काव्येन्दुप्रकाशे—'अनिर्गताप्रविष्टैश्च नेपथ्यान्तर्गतैस्तथा । प्रयोजिता मध्यपात्रैः सूचिका चूलिका भवेत् ॥ कर्तव्याद्येतराङ्केषु स्यादादौ मध्य एव वा । सा खण्डाखण्डभेदेन द्विविधा परिकीर्तिता ॥ आद्यान्तः स्याद्द्वितीया तु सप्रवेशविनिर्गमा ॥' यस्यां प्रवेशविनिर्गमौ प्रत्यक्षसिद्धौ साङ्कबहिर्भूता द्वितीया चूलिका ॥

---

१. 'च' इत्यधिकं घ-पुस्तके. २. इतोऽग्रे 'पात्रैः सूचितः, अथाङ्कावतारः' इत्यधिकं क-पुस्तके. ३. 'पात्र' इति नास्ति पुस्तकान्तरे.